

УДК 631.115.8:631.1.016

JEL Classification: B41; Q10; O13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108031>

**Ю. О. ЛУПЕНКО, М. Й. МАЛІК, доктори економічних наук,
професори, академіки НААН
О. Г. ШПИКУЛЯК, доктор економічних наук,
професор, член-кореспондент НААН**

Теоретико-методологічні засади розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні

Мета статті – розкрити сутність процесів, пов'язаних з інституційними змінами у правовому регулюванні розвитку сільськогосподарської кооперації.

Методика дослідження. Побудована на вченні про фундаментальні принципи кооперації. Використано діалектичний метод наукового пізнання, системного узагальнення, абстрактного синтезу відповідно до змін у законодавчій базі при визначенні сутності і методичної оцінки відносин у сільському господарстві.

Результати дослідження. Здійснено обґрунтований аналіз змін у законодавчій базі розвитку сільськогосподарської кооперації у 2020 р. Доведено необхідність узгодження фундаментальних принципів кооперації і практики формування сільськогосподарських кооперативів на сільських територіях, враховуючи пріоритети розвитку різних кооперативних структур.

Елементи наукової новизни. Розкрито сутність дії правових засад формування і функціонування сільськогосподарських кооперативів в умовах трансформації розвитку аграрного сектору економіки, обґрунтовано правові колізії формування псевдокооперативів.

Практична значущість. Вказано недоліки нової законодавчої бази для розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні, що може бути використано при формуванні програмних засад створення сільськогосподарських кооперативів. *Бібліогр.*: 15.

Ключові слова: інституції; сільськогосподарські кооперативи; законодавча база; особисті селянські господарства; Закони України «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію».

Лупенко Юрій Олександрович – доктор економічних наук, професор, академік НААН, директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10), віцепрезидент Національної академії аграрних наук України (01010, м. Київ, вул. Михайла Омеляновича-Павленка, 9)

E-mail: pd@iae.org.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6846-0300>

Малік Микола Йосипович – доктор економічних наук, професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: malik_coop@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Шпикуляк Олександр Григорович – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН, учений секретар, завідувач відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Постановка проблеми. Аграрний сектор є складовою соціально-економічного різноманіття інституціональних відносин та організаційно-функціональних зв'язків. У вирішенні багатьох проблем та усуненні недолі-

ків в аграрній економіці характерну інституціоналізовану роль можуть відіграти інтегровані господарські структури. Важливим чинником розвитку сільських територій, збереження сільської поселенської мережі, формування середнього класу та соціального капіталу виступає кооперація як ефективний напрям у вирішенні внутрішніх і зовні-

© Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк, 2021

шніх суперечностей у розвитку громадянського суспільства. Визначення сутності та економічних основ кооперації актуально співвідносити з об'єктивною необхідністю спільного, сумісного вирішення людьми існуючих проблем. Інституціональні зміни в розвитку кооперації відбуваються під впливом фундаментальних постулатів права, економіки. Оцінка інституційних умов розвитку кооперації в аграрній сфері вказує на розбалансованість інститутів у функціонуванні кооперативних структур.

Явним інституційним деструктивом вирізняється неузгодженість практики інституціоналізації кооперативних норм із принципами кооперування, що спостерігається у видозміненому національному законодавстві про сільськогосподарську кооперацію.

Розвиток кооперації в Україні пов'язують зі створенням споживчого союзу в 1866 р. у м. Харкові та ощадно-позичкового товариства в 1889 р. у м. Гадячі (Полтавська область). У 1885 р. було прийнято закон «Про установи дрібного кредиту», який став основою формування кредитних товариств.

Сільськогосподарські кооперативи цього періоду мали виробничий напрям розвитку. Напередодні 1917 р. в Російській імперії нараховувалося понад 10 тис. різних кооперативних товариств, які об'єднували близько трьох мільйонів селян.

Проголошена в 1921 р. нова економічна політика (НЕП) стимулювала розвиток кооперації. У 1922 р. було запропоновано систему кооперації: комуна, артіль, товариство спільного обробітку землі. Надалі за основу обрано структуру з високим рівнем усупільнення засобів виробництва - артіль. Протягом 1922-1928 рр. в Україні створено центри сільськогосподарської кооперації. Вже в 1928 р. сільськогосподарська кооперація об'єднувала понад 22 тис. сільськогосподарських товариств і 3 млн їх членів. Із 1928 р. у зв'язку з прийняттям ЦВК і РНК СРСР постанови «Про колективні господарства», розпочалася загальна колективізація - створення великих колективних господарств. Постановою «Про піднесення сільського господарства і кооперативне будівництво», затвердженою на V з'їзді Рад від 29 травня 1929 р., передбачалося протягом п'яти років колективізувати й кооперувати 85% селянських господарств. Це і було здійснено протягом 1929-1933 років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку сільськогосподарської кооперації зумовлена особливою роллю формування інституційної інфраструктури країни. Виходячи з цього слід врахувати врегулювання дії нового Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію». Гіпотеза дослідження полягає у виявленні інституційних недоречностей цього закону та адаптації його до умов розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні.

Окремі теоретичні й правові підходи щодо розвитку і функціонування кооперативних структур висвітлювали у своїх працях В. В. Гончаренко [1], Ф. В. Горбонос [2], В. В. Зіновчук [4], Р. Я. Корінець [5], Л. В. Молдаван [8], А. О. Пантелеймоненко [9], Ю. В. Ушкаренко [13], С. М. Приліпко [10] та ін.

Зазначеній тематиці присвячено чимало наукових досліджень, в яких розкрито значущість і багатогранність цього явища суспільного життя, а також виявлено проблеми у згаданій сфері діяльності.

Мета статті - розкрити сутність процесів, пов'язаних з інституційними змінами у правовому регулюванні розвитку сільськогосподарської кооперації.

Виклад основних результатів дослідження. У проведеному дослідженні поставлено за мету оцінити впровадження Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», прийнятого Верховною Радою України 21 липня 2020 р. [1, 2]. Адже запропоновані нові підходи створюють колізії у законодавчій базі та в питаннях зв'язку з діючими кооперативними структурами (виробничі й обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи). Поділ кооперативних структур за метою чи без мети (яку вони визначають самостійно) отримання прибутку може стосуватися лише обслуговуючих кооперативів. У виробничих кооперативах не може бути членом юридична особа і основним завданням - прибуткова діяльність.

В Україні, як незалежній державі, діяльність сільськогосподарських кооперативів базується на нормах Конституції, Цивільного, Господарського, Податкового та Земельного кодексів, Законів України «Про кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію», інших правових актах. За правову основу функціонування сільськогосподарських кооперативів в Україні слугує Закон України «Про кооперацію» [11]. Закон України

«Про кооперацію» (2003) є рамковим і регулює діяльність усіх типів кооперативних організацій, в тому числі й сільськогосподарських.

Кооперація - це система кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів. Кооперативна організація включає кооперативи і кооперативні об'єднання. Сільськогосподарський кооператив є юридичною особою, утвореною фізичними або юридичними особами, що добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності, що задовольняє свої потреби на засадах самоврядування.

Закон України «Про кооперацію» визначає особливий статус сільськогосподарських кооперативів. Стаття 5 цього Закону передбачає, що особливості функціонування сільськогосподарської кооперації встановлює Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію». Зокрема, правові, організаційні й фінансові особливості створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів.

Умовою для реалізації цих положень виступає інституціоналізм як напрям сучасної економічної теорії, що охоплює всі важливі сторони людської діяльності.

Наявність кооперативів в інституційному механізмі господарювання означає якісну відмінність засад розвитку сільського сектору за характером соціального капіталу. Інститути формують умови розвитку кооперації і поведінки суб'єктів (організацій) [3, 7]. Інституції слід розглянути як правила гри, які фіксуються в нормативних актах і статусно утворюють сформовані людьми обмеження, традиції, суспільні норми тощо. Аналіз системних зв'язків у сучасному агропродовольчому секторі дає підставу стверджувати, що вже склалися передумови розвитку кооперативних відносин. Мотиваційною основою кооперації визнано протистояння експансії спекулятивної посередницької діяльності та отримання інших переваг групових дій сільськогосподарських товаровиробників.

Аграрний сектор формує близько 16 % доданої вальної вартості та до 40% валютних надходжень в економіку. Значимість аграрного сектору в національній економіці та у розвитку сільських територій вимагає збереження його сталого розвитку. Як підтверджується світовим досвідом, однією із

складових сталого розвитку сільських територій виступає сільськогосподарська кооперація. Сільські домогосподарства виробляють близько 40% валової продукції рослинництва і понад половину загального обсягу продукції тваринництва. З об'єктивних причин це не експортоорієнтована продукція, проте її виробництво потребує значних трудових затрат. Така конструкція сформованого ефекту наявної структури господарювання опосередковує перспективну доцільність у розвитку кооперації для зниження трансакційних витрат і забезпечення доступу господарств населення до організованих каналів збуту продукції.

Переважна більшість господарств, де в обробітку знаходяться невеликі площі, потребують фінансової підтримки. Рівень ефективності виробництва, їх матеріально-технічне забезпечення залишаються значно нижчими порівняно із середніми та великими господарськими структурами. Сприятливі виправленню й поліпшенню цих показників здатна кооперація [3]. Проте у загальній структурі виробництва валової продукції сільського господарства частка сільськогосподарських кооперативів становить менше одного відсотка [3].

Потенціал сільськогосподарської кооперації в Україні й досі не реалізований. Незважаючи на традиції кооперування, які побутували у розвитку українського суспільства у минулому, в наш час мотивації в усупільненні згаданого явища залишаються деструктивними. Дилема несприйняття кооперативних традицій селянами-сучасниками - чи не одна з головних перепон для становлення інституційної моделі розвитку сільських територій, базована на засадах досягнення критеріїв інклюзивності як сукупності інституцій сталого соціально-економічного зростання. Респектабельність позиціонування інституту кооперації в системі розвитку сільських територій відповідає успішному досвіду європейської сучасності, адже, як відомо, в країнах Європейського Союзу кооперативи формують 40-90% валового виробництва [10, с. 153-155].

Кваліфікуючи ознаки характеристик сільськогосподарських кооперативів в Україні, наголошуємо на незначній їх кількості - близько 1350 од. на початок 2021 р., при цьому діючі з них лише половина. Процеси розбудови кооперативних структур у сільському господарстві характеризуються

варіативністю їх наявності й нестійкістю соціального капіталу як інституційної бази для широкої експансії. Причинами незадовільного розвитку кооперації стали відсутність цілісної державної політики, спрямованої на підтримку сільськогосподарських кооперативів, низька конкурентоспроможність продукції, виробленої в ОСГ і кооперативах, на ринках збуту та низький рівень можливостей фінансового забезпечення діяльності кооперативів. Позначається також несприйняття колективних моделей господарювання, що утвердилося в інституційній пам'яті сільських господарів як демотивуючий чинник усвідомлення позитивних якостей кооперації - інституційного механізму взаємовигідного партнерства. Вважаємо це базисною інституціональною проблемою сільськогосподарських кооперативів в Україні.

Сутність та економічні основи кооперації співвідносяться з об'єктивною необхідністю спільного, сумісного вирішення людьми широкого кола проблем, пов'язаних із розвитком сільських територій. Наукове бачення кооперативних відносин полягає в організації співробітництва на принципах, які визнані Міжнародним кооперативним альянсом і слугують визначальними в організації кооперативних структур. Сільськогосподарський кооператив виступає інституційною складовою правового поля суб'єктів господарювання. Передумовою вмотивованого пошуку обґрунтувань сутності кооперації була наявність вигоди для взаємовигідного виробництва. Кооперація як форма організації праці існувала на всіх етапах розвитку суспільства. Чим складнішими були економічні відносини, тим різноманітнішими ставали види і форми кооперації.

Велика кількість видів кооперативів зумовлює необхідність систематизації таких за певними ознаками, що дає змогу поглиблено вивчати їх природу та особливості. Цінні пропозиції щодо класифікації різновидів кооперативів надав Марвін А. Шаарс. Він запропонував згрупувати кооперативи за ознаками структури і функцій. Ці ознаки характерні для класифікації кооперативів в Україні (розмір - обсяг виробничої діяльності й кількість членів, територія, фінансів, організаційно-правова форма та спосіб формування матеріальних засобів). За функціями - виробничі, переробка продукції, збутові, постачальницькі, сервісні [14]. В Україні

кожен кооператив може відповідати значній сукупності ознак.

Зокрема, кооператив «Ратай» (Тернопільська обл.) за видами господарської діяльності обслуговуючий змішаного типу, багатофункціональний. Його засновники - товаровиробники, за охопленою територією і типом членської організації - місцевий. Наявність різних типів кооперативів створює певні труднощі для оцінки їхньої діяльності. При цьому залишається незмінним те, що вони працюють за принципами, схваленими Міжнародним кооперативним альянсом і присутні у законодавчих актах про кооперацію України. Звичайно, в різних країнах принципи є основоположними правилами, що характеризують кооперативи як специфічні, відмінні від інших форм господарської діяльності інститути [6]. Від інших типів підприємств кооперативи відрізняються своїм призначенням, функціонуванням та управлінням.

У кожній країні кооперативи, як інститути, за наявності загальновизнаних принципів мають певні характерні особливості, пов'язані з перекладом окремих термінів з іноземної мови, а також з традиціями, інституційною пам'яттю щодо кооперативного будівництва. Кооперативні принципи - це система абстрактних ідей, сформованих у результаті практичного досвіду, які відображають особливі цілі й унікальність кооперативної організації та слугують керівними настановами для тих, хто бажає створити кооператив [15].

Завданням інститутів та інституцій держави визнано обґрунтування необхідності підтримки селянських господарств, які забезпечують розвиток сільських територій, підтримки і сприяння кооперативним й інтеграційним процесам у сфері виробництва, переробки та збуту сільськогосподарської продукції. Інституціоналізм як процес економічної теорії базується на функціонуванні важливих сфер людської діяльності. Сільськогосподарські кооперативи формуються і працюють використовуючи вітчизняний і зарубіжний досвід, що відображено у законодавчій базі [10].

Характерним особливостям розвитку кооперації в Україні була приділена увага при підготовці рамкового закону «Про кооперацію» [11], прийнятого Верховною Радою України у 2003 р., де враховано зарубіжний досвід кооперативних відносин. На основі цього закону в 2012 р. прийнято нову редакцію Закону України «Про сільськогосподарську

кооперацію», зміст якого відповідав принципам Міжнародного кооперативного альянсу з деякими уточненнями щодо особливостей формування виробничих і обслуговуючих кооперативів з урахуванням умов України.

Проте за ініціативи агрохолдингових структур відбулася активізація прийняття нового Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», який тривалий час відхилявся. Верховна Рада України прийняла цей закон, незважаючи на те, що були вагомі зауваження та обґрунтовані заперечення ряду провідних вітчизняних науковців, особливо від ННЦ «Інститут аграрної економіки» та ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України, громадських організацій (Асоціація фермерів і приватних землевласників України, Союз сільськогосподарських кооперативів України, Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України та ін.).

Прийняття нового закону про сільськогосподарську кооперацію порушило існуючу збалансованість її законодавчої бази, спричинило виникнення відхилень від рамкового Закону України «Про кооперацію» та доктрини кооперативу як підприємства особливого типу. Зокрема, заміна поняття «пай» і «пайовий фонд» на частку і «статутний капітал» заперечує поняття суті кооперації і de-facto перетворює кооперативи у господарські товариства. Зникла родова ознака кооперативу – пай. Якщо поняття «патронажні дивіденди» використовують у США і Канаді, то в Україні існує адаптоване й цілком прийнятне поняття «кооперативні виплати», зрозуміле тим, хто дотичний до кооперативів, і стосуються кооперативів як організаційно-правової форми підприємства відповідно до Закону України «Про кооперацію» (2003 р.).

Не можна погодитися і з вилученням поняття «сільськогосподарський виробничий кооператив». Таких кооперативів нараховується в Україні понад 900 од. Виробничі кооперативи – це підприємства, які створюються і працюють з метою одержання прибутку й об'єднують лише фізичних осіб на засадах їх обов'язкової трудової участі у діяльності кооперативу. Такий кооператив не може бути створений згідно з новим законом про сільськогосподарську кооперацію. Цей закон не вирішує питання існування виробничих кооперативів. Не можна ділити кооперативи, які здійснюють різні види діяльності, за критерієм прибутковості. Це яв-

ний абсурд і не відповідає загальноприйнятій практиці.

Зміна виплат (дивідендів) від 20 до 80 % від прибутку (ст. 27 Закону) забезпечує кращі умови не для тих членів кооперативу, що беруть участь у його діяльності, а тому, хто має більшу частку у статутному капіталі (за принципами господарських товариств).

У п. 6 ст. 14 нового закону записано, що асоційований член «... не зобов'язаний брати участь у діяльності кооперативу». Якщо асоційований член бажає користуватися послугами кооперативу, то він стає членом кооперативу. Його інтерес отримати виплати на інвестиції у кооператив. У цьому випадку кооперативи набувають ознак господарських товариств із виплатою дивідендів на частки (акції). Тоді для чого було створювати кооператив як підприємство особливого організаційно-правового статусу? Для отримання послуг, необхідних кожному члену, чи як місце вигідного розміщення капіталу через отримання дивідендів? Постає запитання, як така комерційна структура може розраховувати на одержання фінансової підтримки від держави? Це явно не відповідає антикорупційній політиці, яка визнана важливим вектором руху України на шляху до громадянського суспільства.

Ще з рядом положень нового закону не можна погодитися. Зокрема, запровадження пропорційного голосування вихолощує кооперативну суть демократичного управління та суперечить міжнародним кооперативним принципам. Це положення характерно для господарських товариств. При запровадженні оплати кооперативом при поставці продукції він перетворюється у посередника і діє як самостійна структура. В такому випадку його інтереси не збігаються з інтересами його клієнтів-власників.

Сумнівним видається положення, згідно з яким кооператив сам визначає свій статус – він визначає чи працює з метою, чи без мети отримання прибутку. Якщо для обслуговуючих кооперативів цей підхід може бути застосований, то для виробничих кооперативів, функцією яких виступає прибуткова діяльність, кооператив не може приймати рішення стосовно неприбуткової діяльності, крім того, члени кооперативу беруть обов'язкову трудову участь у діяльності. Отже, застосування принципу визначення функціонування з метою чи без мети одержання прибутку можливе лише до обслуговуючих

кооперативів. Для виробничих кооперативів він некоректний. Вихолощена кооперативна суть через заміну понять «пай» на «частка», «пайовий фонд» на «статутний капітал».

Недоречне твердження (ст. 26 п. 2), за яким «трудова участь члена сільськогосподарського кооперативу, що здійснюється на підставі трудового договору, не враховується при визначенні платіжних дивідендів». Будь-який член кооперативу має право на дивіденди відповідно до участі у виробничій діяльності.

Проект Закону не був підтриманий ключовими стейкхолдерами розвитку кооперативного руху в Україні, тому без уточнень окремих положень вносити зміни до інших законодавчих актів недоцільно. Новий закон створює негативні колізії з правового регулювання вже існуючих сільськогосподарських кооперативів. Перше, відмова від поділу кооперативів за типами діяльності на виробничі й обслуговуючі перетворює їх в організації з незрозумілим статусом. Внесення нового для кооперативної практики визнання «статутного фонду», вступних поворотних внесків та патронажних виплат замість діючих у кооперативній практиці «пайового фонду», «пайових внесків» та «кооперативних виплат» спричинює невизначеність для особливої організаційної структури та подвійні стандарти для двох типів кооперативів, що суперечить базовому Закону України «Про кооперацію» і наближає сільськогосподарські кооперативи до товариств з обмеженою відповідальністю.

Інституціональної (незалежності) чистоти Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» (2020 р.) поліпшенням корпоративного управління не досягнуто, адже його основні положення практично нічим не відрізняються від норм, передбачених Законом України «Про кооперацію». Не можна вважати прийнятий закон як новий, де переважна частина (80 %) тексту запозичена із Закону України «Про кооперацію» (2003 р.). Цей закон порушує логічну конструкцію кооперативного законодавства, яка визначає особливості утворення та діяльності сільськогосподарських кооперативів.

Основи функціонування кооперації в Україні встановлює Закон України «Про кооперацію» (правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування кооперативів в Україні). Тому норми Закону «Про сільськогосподарську кооперацію» (2020 р.) не

повинні дублювати норми рамкового Закону «Про кооперацію», а лише уточнювати окремі положення в межах встановленої рамки. Це мінімізує можливість виникнення правових колізій, що відбувається на даний час.

У новому законі застосовуються норми, які не є його предметом. Це стосується визначення принципів кооперації і створення паралельного правового поля у сфері сільськогосподарської кооперації. Це стосується і новацій в управлінні, де Законом (п. 13 ст. 16) дозволено і Статутом кооперативу може бути передбачено, що його члени при прийнятті рішень на загальних зборах мають додаткову кількість голосів, пропорційну до їх участі в господарській діяльності, яка не може перевищувати одну шосту загальної кількості голосів, яку мають усі члени сільськогосподарського кооперативу. Це чергова правова колізія, оскільки рамковим Законом не передбачена така норма. Крім того, цей механізм складний до запровадження підрахунку голосів, бо частка в обороті членів постійно змінюється. Це може стати причиною зловживань при прийнятті рішень. Адже в типовому Статуті Європейського кооперативного товариства (ЕКТ) не передбачено пропорційне голосування, а записано «Кожен член ЕКТ має один голос незалежно від кількості паїв, якими він/вона володіє» [12]. У більшості країн кооперативи використовують принцип: один член - один голос.

Найвні й нормативні погрішності. Питання змісту Протоколу про утворення кооперативу і внесення вступного внеску та вкладу є предметом не Закону, а нормативного правового акта, який розробляється Міністерством. Введення поняття «оборот члена сільськогосподарського кооперативу» зі своїм кооперативом спричиняє комерціалізацію відносин між кооперативом та його членами, руйнує цінність взаємодопомоги і, врешті, перетворює обслуговуючий кооператив у посередницьку структуру.

Висновки. У практичному сенсі акцентуємо увагу на інституціональних проблемах сільськогосподарської кооперації в Україні - пріоритетних до вирішення, як-то: зміна порядку інституційної регламентації статусів сільськогосподарських кооперативів, що полягає у фактичному вилученні із законодавства узгоджувальних норм, які унормовують практику функціонування виробничих кооперативів; те, що упровадження норм нового

Закону спрямовані на реструктуризацію системи кооперативних структур у напрямі поглиблення застосування в їх діяльності капіталістичних принципів організації взаємовідносин між учасниками, що кардинально змінює характер соціального капіталу, перетворюючи кооператив на товариство.

Загалом у правовому полі з прийняттям Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» (2020 р.) виникла колізія, коли рамковим законом фактично стає Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію», що негативно впливає на розвиток інституційної теорії в кооперативних відносинах. Інституціональна система регулювання економіки базується на принципах справедливості, системності, врахування націона-

льного і зарубіжного досвіду формування кооперативних структур, що означає необхідність узгодження інституцій кооперації з національними особливостями моделі агрогосподарювання в Україні. Відповідно для реалізації поступу у вирішенні інституціональних проблем у цьому сегменті механізму розвитку сільського господарства й сільських територій необхідно привести законодавчі акти у відповідність з вітчизняними умовами життя і господарської діяльності. Зокрема в умовах, що склалися у розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні, слід звернути увагу на інститут простих товариств. Такі структури можуть стати базою для кооперації малих і середніх аграрних товаровиробників.

Список бібліографічних посилань

1. Гончаренко В. В. Становлення світової системи кредитної кооперації: теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.05.01. Київ, 2002. 35 с.
2. Горбонос Ф. В., Павленчик Н. Ф. Реструктуризація економічного простору сільської територіальної одиниці як підґрунтя розвитку кооперації. *Кооперативні читання : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 4-6 квітня 2013 р. Житомир : Вид-во ЖНАЕУ, 2013. С. 35-41.*
3. Грищенко М. П., Малік М. Й., Пулім В. А. Сільськогосподарська кооперація: проблеми, шлях розв'язання. *Економіка АПК. 2007. № 1. С. 51-58.*
4. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : Логос, 2001. 380 с.
5. Корінець Р. Я., Малік Л. М. Інституціоналізація сімейних фермерських господарств у соціально-економічне середовище. *Економіка АПК. 2018. № 4. С. 60-69.*
6. Малік М. Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері економіки. *Економіка АПК. 2010. № 12. С. 103-108.*
7. Малік М. Й., Шпикуняк О. Г., Лузан О. Ю. Інститути і інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері. *Економіка АПК. 2013. № 4. С. 86-93.*
8. Молдаван Л. В., Крисанов Д. Ф., Удова Л. О. Роль кооперативів у подоланні сільської бідності. *Економіка АПК. 2010. № 11. С. 121-129.*
9. Пантелеймоненко А. О. Становлення кооперації в українському селі: історико-економічні аспекти : монографія. Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2006. 227 с.
10. Приліпко С. М. Розвиток обслуговуючої кооперації сільських територій: теорія та практика : монографія. Київ : ТОВ Август-Трейд, 2019. 372 с.
11. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.
12. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України № 819-IX-ВР від 21.07.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>.
13. Ушкаренко Ю. В. Синергія кооперативної взаємодії. *Агросвіт. 2011. № 12. С. 11-16.*
14. Шаарс М. А. Кооперативи: принципи і практика. *Видання Університету Вісконсин, 1991. 63 с.*
15. Miinkner Hans-N. *Co-operative Principles and Cooperative Law.* 4th Reprint. Institut fur Kooperation in Entwicklungsländern, Marburg/Lahn, 1981. P. 18.

References

1. Honcharenko, V.V. (2002). Stanovlennia svitovoi systemy kredytnoi kooperatsii: teoriia, metodolohiia, praktyka [Formation of the world system of credit cooperation: theory, methodology, practice]. Doctor's thesis. Kyiv [In Ukrainian].
2. Horbonos, F.V. & Pavlenchuk, N.F. (2013). Restrukturyzatsiia ekonomichnoho prostoru silskoi terytorialnoi odynitsi yak pidhruntia rozvytku kooperatsii [Restructuring of the economic space of a rural territorial unit as a basis for the development of cooperation]. *Kooperatyvni chytannia : zb. materialiv vseukr. nauk.-prakt. konf., 4-6 kvitnia 2013 r. Zhytomyr : Vyd-vo ZhNAEU, (pp. 35-41) [In Ukrainian].*
3. Hrytsenko, M.P., Malik, M.Yo., Pulim, V.A. (2007). Silskohospodarska kooperatsiia: problemy, shliakh rozviazannia [Agricultural cooperation: problems, solution]. *Ekonomika APK, 1, pp. 51-58 [In Ukrainian].*
4. Zinovchuk, V.V. (2001). Orhanizatsiini osnovy silskohospodarskoho kooperatyvu [Organizational foundations of an agricultural cooperative]. 2-ge vyd., dop. i pererob. Kyiv : Lohos [In Ukrainian].
5. Korinets, R.Ya. & Malik, L.M. (2018). Instytutsionalizatsiia simeinykh fermerskykh gospodarstv u sotsialno-ekonomichne seredovyshe [Institutionalization of family farms in the socio-economic environment]. *Ekonomika APK, 4, pp. 60-69 [In Ukrainian].*
6. Malik, M.Yo. (2010). Naukovo-metodychne zabezpechennia rozvytku kooperatsii v ahrarnii sferi ekonomiky [Scientific and methodological support for the development of cooperation in the agricultural sector of the economy]. *Ekonomika APK, 12, pp. 103-108 [In Ukrainian].*
7. Malik, M.Yo., Shpykuliak, O.H. & Luzan, O.Yu. (2013). Instytuty i instytutsii u rozvytku intehratsiinykh protsesiv v ahrarnii sferi [Institutions and institutions in the development of integration processes in the agricultural sector]. *Ekonomika APK, 4, pp. 86-93 [In Ukrainian].*
8. Moldavan, L.V., Krysanov, D.F. & Udova, L.O. (2010). Rol kooperatyviv u podolanni silskoi bidnosti [The role of cooperatives in overcoming rural poverty]. *Ekonomika APK, 11, pp. 121-129 [In Ukrainian].*
9. Panteleimonenko, A.O. (2006). Stanovlennia kooperatsii v ukrainskomu seli: istoryko-ekonomichni aspekty : monohrafiia [Formation of cooperation in the Ukrainian countryside: historical and economic aspects: monograph]. Poltava : RVTs PUSKU [In Ukrainian].
10. Prylipko, S.M. (2019). Rozvytok obsluhovuiuchoi kooperatsii silskykh terytorii: teoriia ta praktyka : monohrafiia [Development of service cooperation of rural areas: theory and practice: monograph]. Kyiv : TOV Avhust-Treid [In Ukrainian].

11. Pro kooperatsiiu : Zakon Ukrainy vid 10.07.2003 # 1087-IV [On agricultural cooperation: Law of Ukraine No. 819-IX-VR of 21.07.2020]. (2020). Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> [In Ukrainian].
12. Pro silskohospodarsku kooperatsiiu : Zakon Ukrainy № 819-IX-VR vid 21.07.2020 r. [On agricultural cooperation: Law of Ukraine № 819-IX-VR of 21.07.2020]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> [In Ukrainian].
13. Ushkarenko, Yu.V. (2011). Synerhiia kooperatyvnoi vzaiemodii [Synergy of cooperative interaction]. *Ahrosvit*, 12, pp. 11-16 [In Ukrainian].
14. Shaars, M.A. (1991). Kooperatyvy: pryntsypy i praktyka [Cooperatives: principles and practice]. Vydannia Universytetu Viskonsyn [In Ukrainian].
15. Miinkner Hans-H. (1981). Co-operative Principles and Cooperative Law. 4th Reprint. Institut fur Kooperation in Entwicklungsländern, Marburg/Lahn, p. 18 [In English].

Lupenko Yu. O., Malik M. Yo., Shpykuliak O. H. Theoretical and methodological basis of agricultural cooperation development in Ukraine

The purpose of the article is to reveal the essence of the processes related to institutional changes in the legal regulation of the agricultural cooperation development.

Research methods. Built on the doctrine of the fundamental principles of cooperation. The dialectical method of scientific knowledge, systemic generalization, abstract synthesis was used in accordance with the changes in the legislative framework when defining the essence and methodological assessment of relations in agriculture.

Research results. A substantiated analysis of changes in the legal framework for the development of agricultural cooperation in 2020 is carried out. The need to harmonize the fundamental principles of cooperation and the practice of forming agricultural cooperatives in rural areas is proved, taking into account the development priorities of various cooperative structures.

Scientific novelty. The essence of the operation of the legal framework for the formation and functioning of agricultural cooperatives in the context of the transformation of the development of the agrarian sector of the economy is revealed, legal collisions of the formation of pseudo-cooperatives are substantiated.

Practical significance. The disadvantages of the new legislative framework for the development of agricultural cooperation in Ukraine are indicated, which can be used in the formation of the programmatic basis for the creation of agricultural cooperatives. Refs.: 15.

Keywords: institutions; agricultural cooperatives; legal framework; personal peasant farms; Laws of Ukraine "On Cooperation", "On Agricultural Cooperation".

Lupenko Yurii Oleksiiovich – doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, director of National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics” (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127), vice-president of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (9, M. Omelianovycha-Pavlenka St., Kyiv, 01010)

E-mail: pd@iae.org.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6846-0300>

Malik Mykola Yosypovych – doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, chief research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics” (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: malik_coop@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Shpykuliak Oleksandr Hryhorovych – doctor of economic sciences, professor, corresponding member of NAAS, academic secretary, head of the department of entrepreneurship, cooperation, and agro-industrial integration, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics” (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Лупенко Ю. А., Малик Н. И., Шпыкуляк А. Г. Теоретико-методологические основы развития сельскохозяйственной кооперации в Украине

Цель статьи - раскрыть сущность процессов, связанных с институциональными изменениями в правовом регулировании развития сельскохозяйственной кооперации.

Методика исследования. Построена на учении о фундаментальных принципах кооперации. Использован диалектический метод научного познания, системного обобщения, абстрактного синтеза в соответствии с изменениями в законодательной базе при определении сущности и методической оценки отношений в сельском хозяйстве.

Результаты исследования. Осуществлен обоснованный анализ изменений в законодательной базе развития сельскохозяйственной кооперации в 2020 г. Доказана необходимость согласования фундаментальных принципов кооперации и практики формирования сельскохозяйственных кооперативов на сельских территориях, учитывая приоритеты развития разных кооперативных структур.

Элементы научной новизны. Раскрыта сущность действия правовых основ формирования и функционирования сельскохозяйственных кооперативов в условиях трансформации развития аграрного сектора экономики, обоснованы правовые коллизии формирования псевдокооперативов.

Практическая значимость. Указаны недостатки новой законодательной базы развития сельскохозяйственной кооперации в Украине, что может быть использовано при формировании программных основ создания сельскохозяйственных кооперативов. Библиогр.: 15.

Ключевые слова: институции; сельскохозяйственные кооперативы; законодательная база; личные крестьянские хозяйства; Законы Украины «О кооперации», «О сельскохозяйственной кооперации».

Лупенко Юрий Алексеевич – доктор экономических наук, профессор, академик НААН, директор Национального научного центра «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10), вице-президент Национальной академии аграрных наук Украины (01010, г. Киев, ул. Михаила Омеляновича-Павленко, 9)

E-mail: pd@iae.org.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6846-0300>

Малик Николай Иосифович – доктор экономических наук, профессор, академик НААН, главный научный сотрудник отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: malik_coop@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Шпикуляк Александр Григорьевич – доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НААН, учёный секретарь, заведующий отделом предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Стаття надійшла до редакції 23.07.2021 р.

Фахове рецензування: 16.08.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Лупенко Ю. О., Малик М. Й., Шпикуляк О. Г. Теоретико-методологічні засади розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 31 – 39. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108031>

Lupenko, Yu.O., Malik, M.Yo. & Shpykuliak, O.H. (2021). Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku silskohospodarskoi kooperatsii v Ukraini [Theoretical and methodological basis of agricultural cooperation development in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 31 – 39 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108031>

* * *

Новини АПК

За підсумками 2020 року найбільш рентабельними стали агропідприємства - Юрій Лупенко

Рівень рентабельності діяльності підприємств сільського, лісового та рибного господарства за підсумками 2020 року склав 13,5 % і став найвищим серед усіх видів економічної діяльності в Україні, поінформував директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» академик НААН **Юрій Лупенко**, коментуючи нещодавно оприлюднені дані Державної служби статистики України щодо підсумків діяльності підприємств за видами економічної діяльності за 2020 рік.

Рентабельність діяльності усіх підприємств України у 2020 р. становила 1,1 %. Найвищий після сільського господарства рівень - у сфері фінансової та страхової діяльності - 12,6 %, сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги - 12,2 %, а також сфері інформації та телекомунікацій - 6,4 %.

Половина видів економічної діяльності були збитковими, у тому числі промисловість (-1,1 %) та будівництво (-1,0 %). Найнижчий рівень у підприємств сфери операцій з нерухомим майном (-16,3 %), тимчасового розміщення й організації харчування (-12,5 %), мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (-11,9 %), зауважив Юрій Лупенко.

Разом із тим, підкреслив він, результат операційної діяльності підприємств більшості видів економічної діяльності, крім згаданих сфер операцій з нерухомим майном (-5,4 %), тимчасового розміщення й організації харчування (-8,9 %), мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (-9,6 %), був позитивний - рівень рентабельності 6,5 %. Найвищим цей показник також був у сільському, лісовому та рибному господарстві - 18,4 %.

У 2019 р., нагадав науковець, рентабельними були усі види економічної діяльності. При цьому сільське господарство (за КВЕД) посідало третє місце за рівнем рентабельності - 15,6 % проти 7,7 % в цілому по економіці.

Таким чином, в умовах загального спаду економіки в 2020 р. підприємства сільського господарства забезпечили найкращі показники ефективності економічної діяльності, підсумував Юрій Лупенко.

Пресслужба ННЦ «Інститут аграрної економіки»